

УДК 78.071.1(477):783.6

АНДРІЙ КУТАСЕВИЧ

**ДУХОВНО-МУЗИЧНА СПАДЩИНА
СТЕПАНА ДЕГТЯРЬОВА
В МИНУЛОМУ ТА СЬОГОДЕННІ:
ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ТВОРІВ**

Здійснено екскурс в історію побутування духовної музики видатного українського композитора другої половини XVIII – початку XIX ст. Сфокусовано увагу на обставинах, які ускладнили наукове дослідження його спадщини. Окреслено коло основних рукописних джерел нотного тексту творів С. Дегтярьова. Відзначено феномен поширення його композицій в анонімному статусі. Наголошено увагу на змінах, яких зазнавали дегтярьовські духовні концерти та богослужбові пісенспіви в церковно-співочому репертуарі протягом XIX ст. Згадано видавництва, які здійснили серії публікацій творів С. Дегтярьова наприкінці XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано особливості відтворення його композицій у виданнях означеного часу. Відзначено випадки хибної атрибуції концертів митця в нотних публікаціях початку XX ст. та її наслідки. Згадано етапні історико-музикознавчі дослідження творчості С. Дегтярьова. Перелічено основні видання його духовних творів, здійснені наприкінці XX – на початку XXI ст. Названо джерелознавчі праці, які мають важливе значення у світлі вивчення спадщини майстра. Зазначено новітні дослідження, пов'язані з відновленням авторства С. Дегтярьова в низці творів, помилково приписаних А. Веделю, та в деяких анонімних композиціях.

Ключові слова: твори С. Дегтярьова, джерело нотного тексту, стиль, авторство, атрибуція.

Систематизація духовно-музичної спадщини українських майстрів давніх епох, зокрема доби Класицизму, залишається одним із пріоритетних завдань вітчизняного музикознавства. Питання автентичності нотних текстів та авторської атрибуції творів особливо гостро постають у контексті дослі-

© Кутасевич А. В.

дження творчості Степана Оникійовича Дегтярьова (Дегтяревського, 1766–1813) – одного з найвидатніших творців класичного духовного концерту для хору *a cappella* на церковно-слов'янські тексти. Цим зумовлена актуальність обраної теми. Протягом майже всього XIX ст. та більшої частини XX ст. історичні обставини не сприяли ґрунтовному науковому дослідженню творчості славетного майстра, як і загалом духовної музики його часу на східноєвропейських теренах. Лише наприкінці XX ст. виникли передумови для системного вивчення дегтярьовського доробку, зокрема і для з'ясування авторства в низці творів. Мета статті – окреслити шлях, який пройшла наука в цьому напрямку, і підсумувати її здобутки на сучасному етапі.

Кріпацький стан С. Дегтярьова суттєво вплинув не лише на його долю, а й на долю його творчої спадщини. За життя майстра його твори не видавалися, хоча були дуже популярними. Відомо, що на межі XVIII–XIX ст. численні духовно-музичні композиції С. Дегтярьова, переважно концерти, продавалися «за комісією» (тобто за підпискою) у вигляді рукописних нотних копій, виготовлюваних на замовлення. Про це повідомлялось у низці оголошень, опублікованих у тогочасних випусках газети «Московские ведомости». Свої твори С. Дегтярьов продавав спочатку під псевдонімом «Степан Никеев» (до 1806 р.), а потім під своїм прізвищем, за посередництвом нотних комісіонерів. Маємо й оголошення, подане безпосередньо від імені автора (1810)¹. Згідно з даними давніх нотних реєстрів, С. Дегтярьов написав понад 120 духовних концертів (у нотних джерелах виявлено близько 80-ти) і кілька циклів піснеспівів Літургії (знайдено один цикл). Крім того, митець створив кількадесят окремих богослужбових композицій (збереглося понад два десятки).

¹ Докладніше див.: Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург : Композитор • Санкт-Петербург, 2006. С. 183–190.

У 1797 р. цар Павло I видав указ, яким визначались кардинальні зміни в панівній естетиці церковного співу в Росії. Ішлося про відмову від західноєвропейських стильових орієнтирів часів Катерини II та ствердження «візантійсько-російського» напрямку з культивуванням простоти й аскетизму. Цим указом публікацію творів С. Дегтярьова було унеможливлено у принципі, адже в них чи не найяскравіше виявлялося «західницьке» начало. Однак і після проголошення указу митець писав духовні концерти, зокрема й масштабні та віртуозні, призначені переважно для виконання капелою графа Миколи Шереметєва. Примітно, що, працюючи в 1797–1809 рр. у Санкт-Петербурзі, куди граф М. Шереметєв переїхав із Москви із частиною хорової капели, С. Дегтярьов надсилав деякі свої нові концерти та літургічні піснеспіви для продажу в Москву, де його духовна музика здобула популярність іще від початку 1790-х років, коли митець працював у шереметєвських театрах. Природно, у Петербурзі – тодішній столиці імперії – твори С. Дегтярьова не продавалися (у тамтешній періодиці того часу не виявлено оголошень про продаж композицій майстра – ні під його прізвищем, ні під псевдонімом). Їх поширення в Петербурзі суперечило б новій «генеральній лінії», за дотриманням якої у столиці уважно стежили. Однак те, чого не можна було зробити у столиці, було цілком можливим на певній відстані від неї – подалі від пильного ока цензури.

Основні рукописні джерела нотного тексту творів С. Дегтярьова зосереджені переважно в московських та петербурзьких архівах. Джерела «першого покоління» – манускрипти кінця XVIII – початку XIX ст. – зберігаються у відділі рукописних матеріалів і документів Всеросійського музейного об'єднання музичної культури імені М. І. Глинки (Москва), в Останкінському палаці-музеї творчості кріпаків (Москва), у відділі рукописів Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) та в Російському державному історичному архіві (Санкт-Петербург). У московських рукописах композиції митця фігурують і без зазначення автора, і під його прізвищем,

і під псевдонімом; у петербурзьких рукописах вони подані здебільшого без зазначення автора, іноді – під його прізвищем або псевдонімом. Джерела «другого покоління» – манускрипти кінця XIX – початку XX ст. – наявні у відділі рукописних матеріалів і документів Музею музичної культури імені М. І. Глинки (Москва), у відділі рідкісних видань і рукописів Наукової музичної бібліотеки імені С. І. Танєєва Московської державної консерваторії імені П. І. Чайковського та в бібліотеці Московської духовної академії (Сергіїв Посад). В означених рукописах дегтярьовські композиції фігурують під прізвищем автора або без його зазначення, в окремих випадках – із хибно вказаним авторством.

Ще за життя С. Дегтярьова його духовно-музичні твори здобули популярність і в Україні. У датованих 1803–1811 рр. поголосниках із бібліотеки хору Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, містяться нотні тексти низки богослужбових піснеспівів та духовних концертів майстра. Показово, що всі дегтярьовські композиції подано в названих манускриптах без зазначення автора. По смерті митця популярність його духовної музики в Україні не згасала. У київських рукописних партитурах і поголосниках другої половини XIX – початку XX ст., які зберігаються в Інституті рукопису й у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Бібліотеки імені В. І. Вернадського, наявні нотні тексти понад двадцяти концертів С. Дегтярьова. Вони фігурують у цих манускриптах здебільшого без зазначення автора, іноді під його прізвищем, у поодиноких випадках – із помилковою атрибуцією.

У XIX ст. концерти й піснеспіви С. Дегтярьова поширювались частіше в анонімному режимі – згідно зі старою церковною традицією. У часи партесного концерту анонімність твору була свідченням його популярності та якості, як відзначила Н. Герасимова-Персидська¹. Очевидно, так само й

¹ Герасимова-Персидська Н. О. Хоровий концерт на Україні в XVII–XVIII ст. Київ : Музична Україна, 1978. С. 64.

анонімний статус композиції доби «нового» концерту можна сприймати як визнання її цінності: духовні полотна видатних сучасників С. Дегтярьова – Д. Бортнянського, А. Веделя, С. Давидова – теж нерідко фігурують у нотних манускриптах ХІХ ст. без зазначення авторства. Однак твори С. Дегтярьова, не будучи виданими за життя та протягом майже століття по смерті автора, залишались незахищеними від різного роду переробок і, зрештою, від втрати авторства. Те саме стосується композицій А. Веделя. Подібно до народних пісень, дегтярьовські й веделівські полотна впродовж ХІХ ст. видозмінювались і множились у варіантах.

Зміни в церковно-співочому репертуарі після проголошення згаданого царського указу 1797 р. відбувались поступово й нерівномірно в різних регіонах Російської імперії: у столичному Петербурзі – інтенсивніше, а далі від політичного центру імперії, зокрема в Україні, – повільніше. Через століття по смерті С. Дегтярьова відомий історик церковного співу С. Смоленський констатував: «до сих пор, особливо на юге России [тобто в Україні – А. К.], ещё распеваются дегтяревские вдохновения»¹. Отже, незважаючи на нову політику, твори С. Дегтярьова залишались у церковно-співочому обігу, «приспосовуючись» до нових умов. Звучали переважно нескладні концерти та піснеспіви. Масштабні й віртуозні полотна скорочувались та спрощувались, або вилучались із обігу. Означені тенденції спостерігаємо, порівнюючи твори майстра в нотних джерелах кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. та другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

На межі ХІХ–ХХ ст., зі зміною суспільних настроїв у царській Росії, у Петербурзі та Москві розпочався своєрідний ренесанс духовної музики доби Класицизму. Частина композицій С. Дегтярьова та А. Веделя було вперше опубліковано. На жаль, більшість тогочасних видань було здійснено без

¹ Смоленский С. В. Оратория Степана Аникиевича Дегтярева «Минин и Пожарский, или Освобождение Москвы» // Музыкальная старина. Вып. 4. Санкт-Петербург : Тов-во худож. печати, 1907. С. 69.

належної джерелознавчої підготовки. Спадщини обох цих митців тоді ще не були зібраними й дослідженими; водночас багато композицій уже втратили первісний вигляд і авторство, а деякі встигли набути хибної атрибуції.

Показово, що в першому з відомих видань духовно-музичних творів С. Дегтярьова його композиції фігурують як анонімні. Ідеться про три концерти – «Хваліте Бога во святых Его» (*ре мажор*), «Господи Боже мой, на Тя уповах» (*сі-бемоль мажор*) та «Услиши, Господи, молитву мою» (*сі-бемоль мажор*), – опубліковані за редакцією В. Ліріна видавництвом П. Юргенсона в Москві (дозвіл цензури – 1889 р.). Притому якщо нотні тексти перших двох названих концертів у цьому виданні майже цілком збігаються з відповідними текстами в манускриптах кінця XVIII – початку XIX ст. (розбіжності дрібні та незначні), то третій концерт подано у скороченому та спрощеному вигляді (вилучено окремі розділи композиції).

Серед видавців духовної музики на межі XIX–XX ст. найбільш відповідально до публікацій творів С. Дегтярьова поставився відомий церковно-музичний діяч, священник М. Лисицин, який умістив кілька концертів та низку богослужбових піснеспівів митця у третьому випуску «Історичної хрестоматії церковного співу» (Санкт-Петербург, видавництво П. Селіверстова, 1903–1904 рр.). У передмові до перших шести випусків хрестоматії М. Лисицин відзначив важливість відбору нотних джерел для публікації творів давніх майстрів¹. Щоправда, дослідник видав переважно невеликі й нескладні композиції С. Дегтярьова. Із-поміж масштабних та віртуозних полотен цього митця М. Лисицин обрав для хрестоматії лише один твір – концерт «Ізми мя от враг моїх, Боже» (*фа мінор*), найвідоміший шедевр майстра.

¹ Лисицын М. А. Предисловие // Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Вып. I–VI. Санкт-Петербург : П. К. Селиверстов, Ценз. 1903. С. [I].

Редактор наступних шести випусків «Історичної хрестоматії» та окремих видань журналу «Музыка и пение» М. Гольтисон теж публікував здебільшого нескладні твори С. Дегтярьова, притому до відбору нотних джерел він ставився менш прискіпливо, ніж М. Лисицин. У виданнях за редакцією М. Гольтисона дегтярьовські композиції поставали загалом у більш віддаленому від оригіналу вигляді, а в окремих випадках навіть із помилково зазначеним авторством. Згодом з'ясувалося, що концерти «Всемирную славу» (*до мажор*) та «Гласом моїм ко Господу воззвах» (*до мінор*), які М. Гольтисон видав під прізвиськом А. Веделя, насправді належать перу С. Дегтярьова.

Чималу кількість богослужбових композицій та низку духовних концертів С. Дегтярьова опублікувало видавниче товариство «Нотно-книжное дело» (Санкт-Петербург, до 1914 р.), яке називалось також видавництвом «Н. Г. Адамсона» (Петроград, 1914–1917). Про це відомо з анонсів на обкладинках інших видань цього товариства. На жаль, ні в Україні, ні в Росії згаданих видань дегтярьовських творів не знайдено. Відомо, що після 1917 р. їх примірники було вивезено з Росії, і нині вони зберігаються у Сполучених Штатах Америки у приватних архівах.

Найбільше творів С. Дегтярьова на початку ХХ ст. опублікувало видавництво П. Кирєєва (Санкт-Петербург – Петроград, Олександрівсько-Невська лавра, 1911–1917 рр.). Керівник цього монастирського видавництва мав на меті не науково-історичне, а суто практичне видання давньої духовної музики, адаптоване до смаків свого часу та виконавських можливостей церковних хорів середнього рівня, тому не дуже переймався якістю відправних нотних джерел. У публікаціях П. Кирєєва твори С. Дегтярьова поставали найчастіше в суттєво відредагованому вигляді й нерідко з хибною атрибуцією. Як з'ясувалося згодом, низка концертів із тих, які П. Кирєєв видав під прізвиськом А. Веделя, насправді належить перу С. Дегтярьова. Ідеться про цикли «Благословлю Господа, вразумившого мя» (*ре мажор*), «Величая, величаю Тя, Господи»

(*мі-бемоль мажор*), «Гласом моїм ко Господу воззвах» (*до мі-нор*), «Господи Боже мой, на Тя уповах» (*сі-бемоль мажор*), «Доколі, Господи, забудеши мя» (*фа мінор*, у чотирьох частинах), «Слиши, дщи, і виждь» (*ре мажор*) та «Ти моя кріпость, Господи» (*мі-бемоль мажор*). Дегтярьовські концерти «Не імами інія помощи» (*соль мінор*) та «Приїдіте, вірнії, составим лик» (*до мажор*) П. Кирєєв опублікував як анонімні (перший із них – як твір невідомого автора, другий – просто без зазначення авторства). Водночас під прізвиськом С. Дегтярьова він видав концерт «В началіх Ти, Господи, землю основал еси» (*сі-бемоль мажор*), який за стилістичними ознаками суттєво відрізняється від концертів майстра й вочевидь не належить до його творчості.

З установленням радянської влади на теренах колишньої царської імперії значну частину нотних джерел духовної музики було знищено. Деякі рукописні та друковані джерела було вивезено за кордон. Уцілілі в СРСР джерела були сховані в архівах, доступ до яких був обмеженим. Національну духовну музику було майже повністю вилучено з репертуару академічних хорів, а її наукові дослідження надовго припинено. Відтоді протягом десятиліть духовні твори С. Дегтярьова побутували лише в церковному середовищі, поширюючись переважно за текстами видань початку ХХ ст. Відтак композиції майстра звучали здебільшого в переробленому вигляді, а помилкова атрибуція деяких творів міцно вкоренилася.

У середині 1980-х років, із початком демократизації суспільства в СРСР та наближенням 1000-ліття хрещення Русі розпочався стихійний процес відродження національної духовної музики в Україні та Росії. Творчість С. Дегтярьова знову стає актуальною в середовищі академічного хорового виконавства і викликає зацікавлення серед дослідників.

У десятитомній «Історії російської музики», яка видавалась у Москві з 1983 р., статті С. Дегтярьова було приділено значно більше уваги, ніж у подібних попередніх працях: у нарисі Є. Левашева, присвяченому життю і творчості митця, було зроблено акцент не лише на його ораторії, а й на духов-

ній музиці, яка становить основу його спадщини¹. Дослідник подав перелік відомих на той час назв духовних композицій С. Дегтярьова і зазначив відомі тоді нотні джерела його творів. У 1987 р. у Воронежі вийшла друком праця Ю. Горяйнова – перша книга, присвячена біографії композитора².

Увагу української громадськості до постаті С. Дегтярьова привернув історик В. Кук у статті 1989 р.³ Цікаво, що в Києві незадовго до виходу цієї статті було виконано на академічній сцені та записано низку дегтярьовських концертів; однак їх було презентовано під прізвищем іншого автора.

У 1987 р. Київський камерний хор імені Б. М. Лятошинського під орудою В. Іконника записав п'ятнадцять концертів, які невдовзі було випущено на платівках та компакт-дисках як твори А. Веделя в редакції В. Іконника⁴. Згодом з'ясувалося, що вісім із цих концертів належать С. Дегтярьову. Ідеться про цикли «Благословлю Господа», «Величая, величаю Тя», «Гласом моїм», «Господи Боже мой», чотиричастинний «Доколі, Господи» (*фа мінор*), «Не імами» (*соль мінор*), «Слиши, дщи» (*ре мажор*) та «Ти моя кріпость». В. Іконник послуговувався нотними текстами цих концертів із видань П. Кирєєва (Петроград, 1917 р.), у яких сім із них фігурують як твори А. Веделя і один – «Не імами» – як твір невідомого автора. Альтернативні джерела нотного тексту названих циклів іще не були загальновідомими та доступними. Два концерти з перелічених – «Величая, величаю Тя» та «Ти моя

¹ Левашев Е. М. С. А. Дегтярев // История русской музыки : в 10 т. Т. 4 : 1800–1825. Москва : Музыка, 1986. С. 184–208.

² Горяйнов Ю. С. России славу пел [Степан Дегтярёв]. Воронеж : Центр.-Чернозем. кн. изд-во, 1987. 151 с.

³ Кук В. С. Його згубили талант і рабство [Степан Дегтяревський] // Україна. 1989. № 40. С. 14–15.

⁴ Ведель А. Хоровые концерты. Ред. В. Иконника. Киевский камерный хор имени Б. Н. Лятошинского, худ. рук. Виктор Иконник. «Мелодия», 1990 (комплект грамплатинок С10-29569-001), 1991 (компакт-диски SUCD 10-00268, SUCD 10-00269).

кріпость» – було включено як веделівські до випущеного 1988 р. в Києві нотного збірника хорових концертів М. Березовського, Д. Бортнянського та А. Веделя в упорядкуванні В. Іконника¹. Завдяки виданням згаданих аудіозаписів та нотного збірника всі ці твори закріпились у виконавській сфері як веделівські. Проте дослідниця творчості А. Веделя Т. Гусарчук висловлювала сумніви щодо належності його перу більшості з перелічених концертів².

Того ж часу в Києві було записано й випущено аудіокасету зі зразками української духовної музики у виконанні хору «Фрески Києва» під орудою О. Бондаренка³. Серед творів, записаних на цій касеті, – концерт «Всемирную славу», презентований як композиція А. Веделя. Як з'ясувалося згодом, це полотно теж належить С. Дегтярьову. Колектив хору користувався виданням названого концерту за редакцією М. Гольтисона (Санкт-Петербург, 1900-ті роки), у якому твір позначено як веделівський. Інші джерела його нотного тексту тоді ще не були відомими.

У 1989 р. петербурзька дослідниця М. Рицарева захистила в Києві докторську дисертацію, присвячену духовному концерту в Росії у другій половині XVIII ст. Цю капітальну музикознавчу працю було опубліковано як монографію 2006 р. в Санкт-Петербурзі. Дослідженню творчості С. Дегтярьова відведено окремий розділ цієї праці, а в її першому розділі розглянуто феномен суперечливої атрибуції творів

¹ Хоровые концерты XVIII – начала XIX вв. М. Березовский, Д. Бортнянский, А. Ведель / сост. и ред. В. М. Иконника. Киев : Музична Україна, 1988. С. 101–120.

² Гусарчук Т. В. Артемій Ведель // Український музичний архів : документи і мат-ли з історії укр. муз. культури. Вип. 2. Київ : Центр музінформ, 1999. С. 88.

³ Українська духовна музика. Хор духовної музики «Фрески Києва». Українсько-Канадське спільне підприємство «Кобза». Ukrainian Church Music. The Church Music Choir "Frescoes of Kiev". Ukrainian-Canadian Joint Venture "Kobza". 1990. КОБ С 019.

класицистичної доби¹. Дослідниця порушила питання еволюції стилю дегтярьовських концертів і запропонувала їх періодизацію, спираючись на хронологію появи назв відомих циклів у нотних реєстрах межі XVIII–XIX ст. і зіставляючи стилістичні особливості відповідних партитур.

У 1991 р. в Ленінграді було випущено нотний збірник духовних творів Д. Бортнянського, А. Веделя, С. Дегтярьова та А. Львова за редакцією П. Левандо. До цього збірника було включено три концерти С. Дегтярьова – «Боже, во ім'я Твоє спаси мя» (*мі-бемоль мажор*), «К Тебі, Господи, воздвигох душу мою» (*соль мінор*) та «Ізми мя от враг моїх, Боже» (*фа мінор*)². Усі три цикли було подано за текстами згадуваної вже петербурзької серії видань початку ХХ ст. – «Історичної хрестоматії церковного співу».

На межі 1990–2000-х років московське видавництво «Живоносный источник» на чолі з О. Бичковим випустило серію репринтних нотних видань, відтворивши зокрема більшу частину збірників П. Кирєєва. Таким чином було відновлено низку раритетних публікацій творів С. Дегтярьова, здійснених на початку ХХ ст.

У 2004 р. в Москві вийшла друком джерелознавча праця А. Лебедевої-Ємеліної – каталог духовно-музичних творів митців, які творили в Російській імперії доби Класицизму³. Видання цієї праці, у якій було подано інформацію про раніше невідомі музичній громадськості джерела нотного тексту

¹ Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург : Композитор • Санкт-Петербург, 2006. С. 181–217, 43–49.

² Ленинградский камерный хор. Произведения из репертуара хора / сост. П. П. Левандо. Ленинград : Советский композитор, 1991. С. 27–76. Репринтне видання збірника: Православная духовная музыка (Д. Бортнянский, А. Ведель, С. Дегтярев, А. Львов). Золотой репертуар хора / сост. проф. П. П. Левандо. Санкт-Петербург : Композитор, 2003.

³ Лебедева-Емелина А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825) : каталог произведений. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 656 с.

композицій С. Дегтярьова та згадки про його твори у прижиттєвих нотних реєстрах, відкрило нові можливості для дослідження його творчості. Того ж 2004 р. дослідниця опублікувала в Москві віднайдену 1983 р. в Санкт-Петербурзі Літургію митця¹ і дванадцять його вибраних духовних концертів, більшість із яких було видано вперше, за давніми рукописами².

Відтоді стало загальновідомо, що концерти «Благословлю Господа», «Величая, величаяю Тя» та «Господи Боже мой», які раніше вважались веделівськими, безперечно належать С. Дегтярьову, як і концерт «Не імами» (*соль мінор*). Що ж до циклів «Всемирную славу», «Гласом моїм», чотиричастинного «Доколі, Господи» (*фа мінор*), «Слиши, дщи» (*ре мажор*) та «Ти моя кріпость», то їх веделівський статус серйозно «похитнувся» – він не підтверджувався, а частіше заперечувався атрибуцією цих творів у нововідкритих нотних джерелах. П'ять перелічених полотен, а також концерт суперечливої атрибуції «Боже, Боже мой, вонми мі» (*фа мінор*) усе-таки було включено до випущених 2007 р. в Києві нотного збірника творів А. Веделя в упорядкуванні М. Гобдича і Т. Гусарчук³ та комплекту компакт-дисків із записами веделівських концертів і богослужбових циклів у виконанні камерного хору «Київ»⁴; однак у вступній статті до нотного збірника Т. Гусарчук завбачливо відзначила невирішеність

¹ Дегтярев С. А. Литургия До мажор / публ. партитуры, ред. нотн. текста, перелож. для ф-но и науч. исслед. А. В. Лебедевой-Емелиной // Традиционные жанры русской духовной музыки и современность. Вып. 2 : сб. ст. и исслед. / Гос. ин-т искусствознания Мин-ва культуры РФ. Москва : Композитор, 2004. С. 108–161.

² Дегтярев С. А. 12 духовных концертов для хора без сопров. / предисл. А. В. Лебедевой-Емелиной ; коммент. и науч. реконстр. концертов А. В. Лебедевой-Емелиной (№№ 1–8), Н. И. Тетериной (№№ 9–12). Москва : Живоносный источник, 2004. 196 с.

³ Ведель А. Л. Духовні твори / упорядкування М. Гобдича і Т. Гусарчук ; муз. та заг. редакція М. Гобдича. Київ : Бібліотека хору «Київ», 2007. 452 с.

⁴ Ведель А. Л. Духовні твори. Камерний хор «Київ». Vedel A. Sacred Works. "Kyiv" Chamber Choir. 5 CD box. Kyiv Choir Productions, 2007. ССК 23.

питань авторства в низці творів¹. Натомість у виданій у Києві 2012 р. монографії С. Лісецького про класицизм в українській музиці не лише ті концерти, веделівський статус яких «захитався», а й ті, які на той час уже були чітко ідентифіковані як дегтярьовські, – «Господи Боже мой» та «Величая, величая Тя» – розглядаються як твори А. Веделя без жодних застережень, на жаль².

У 2013 р. в Києві було опубліковано монографію Л. Руденко – джерелознавче дослідження нотної бібліотеки хору Київської духовної академії, яка зберігається у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У докладному каталозі цього зібрання, який становить основу згаданої праці дослідниці, було вперше подано відомості про твори С. Дегтярьова, наявні в київських нотних рукописах другої половини XIX – початку XX ст.³

Автор цієї статті присвятив дисертаційне дослідження з'ясуванню авторства у творах суперечливої атрибуції, пов'язаних у різних джерелах з іменами С. Дегтярьова та А. Веделя⁴. На матеріалі давніх рукописних та друкованих джерел, які зберігаються в архівах Києва, Москви та Санкт-Петербурга, було вивчено спадщини двох митців і порівняно

¹ Гусарчук Т. В. Артемії Ведель у житті та безсмерті // Ведель А. Л. Духовні твори / упорядкування М. Гобдича і Т. Гусарчук ; муз. та заг. редакція М. Гобдича. Київ : Бібліотека хору «Київ», 2007. С. 14.

² Лісецький С. Й. Класицизм – провідний творчий напрямок в українській музиці другої половини XVIII – початку XIX століття : монографія. Київ : Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2012. С. 188–289.

³ Руденко Л. Г. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. В. Івченко. Київ : НБУВ, 2013. С. 69–395.

⁴ Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. 416 с.

їхні стилі. Для ідентифікації авторства в композиціях суперечливого статусу було розроблено спеціальну методику, в основі якої – поєднання джерелознавчих та музикознавчих методів аналізу. За результатами праці, завершеної 2014 р., у концертах «Боже, Боже мой, вонми», «Всемирную славу», «Гласом моїм», чотиричастинному «Доколі, Господи» (*фа міно́р*), «Слиши, дщи» (*ре мажор*) та «Ти моя кріпость» було відведено авторство А. Веделя і підтверджено авторство С. Дегтярьова. Водночас було відведено авторство останнього в концерті «В началі Ти, Господи», який визначено як пост-класицистичний твір невідомого автора. Крім того, було уточнено авторський статус низки інших концертних та богослужбових композицій.

У 2016 р. автор цих рядків здійснив огляд духовно-музичних творів С. Дегтярьова в київських зібраннях нотних рукописів, увівши до наукового обігу невідомі раніше джерела нотного тексту композицій митця¹. Було виявлено відомі твори С. Дегтярьова в манускриптах початку ХІХ ст. та другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також доповнено відомості про дегтярьовські композиції в манускриптах із відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій названої установи. Крім того, серед анонімних творів у згаданих рукописах початку ХІХ ст. було виявлено кілька концертів, які можна ідентифікувати як належні перу С. Дегтярьова. Ідеться про цикли «Возлюблю Тя, Господи» (*ре мажор*), «Радуйтеся Богу, поміщнику нашому» (*до мажор*) та «Услиши, Господи, правду мою» (*соль міно́р*) для чотириголосного хору і «Готово серце моє» (*сі-бемоль мажор*) для восьмиголосного (подвійного). В інших нотних джерелах цих творів не виявлено, водночас у давніх нотних реєстрах

¹ Кутасевич А. В. Духовно-музичні твори Степана Дегтярьова у київських рукописних нотних зібраннях // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : наук. журн. 2016. № 4 (33). С. 4–24.

фігурують відповідні дегтярьовські концерти (вони вважались утраченими). Аналіз нотних текстів перелічених композицій дає підстави ототожнити їх зі згадуваними в реєстрах творами. На жаль, відновити партитури першого та останнього з названих концертів не можемо, оскільки маємо не всі їх голосові партії.

Пошук загублених творів С. Дегтярьова, згадуваних у відомих реєстрах, серед анонімних опусів у давніх нотних манускриптах видається одним із перспективних напрямків дослідницької праці (звичайно, віднайдені анонімні твори мають бути ретельно проаналізовані щодо відповідності до стилю композитора і можуть бути атрибутовані йому лише за наявності комплексу характерних стилістичних рис). У цьому контексті чималого значення набуває публікація анонімних духовних композицій доби Класицизму, наявних у нотних рукописах межі XVIII–XIX ст. У 2015 р. в Москві було видано перший випуск концертів відповідної категорії, які реконструював і підготував до друку А. Вісков¹.

Відзначимо, що станом на поточний момент видано далеко не всі духовні твори С. Дегтярьова з тих, які збереглись у нотних джерелах і придатні для відтворення; притому лише невелику частину з його опублікованих полотен було видано за рукописами кінця XVIII – початку XIX ст., які мають найбільшу текстологічну цінність. Видання творів С. Дегтярьова, насамперед наявних у манускриптах «першого покоління» і саме за текстами цих манускриптів, надасть потужний імпульс відродженню творчості майстра, сприятиме її повноцінному входженню до сфери академічного хорового виконавства і значно розширить можливості її наукового дослідження.

¹ Русская духовная музыка эпохи классицизма: из собрания Всероссийского музейного объединения музыкальной культуры имени М. И. Глинки. Вып. I: 16 духовных хоровых концертов анонимных авторов конца XVIII – начала XIX века / реконстр. и ред. А. Вискова. Москва: ВМОМК им. М. И. Глинки, 2015. 224 с.

Українське музикознавство має нарешті віддати належну данину уваги та шани С. Дегтярьову – митцеві яскравого обдарування, який творив високу музику у принизливих умовах кріпацтва, без надії сподіваючись на омріяну волю. Його ім'я має бути неодмінно повернуто до пантеону національного музичного мистецтва. Уже понад два століття після смерті майстра його духовна музика звучить, даруючи людям радість і розраду; тож маємо берегти цей дорогоцінний скарб, із любов'ю передаючи його наступним поколінням.

Список використаних джерел

1. Герасимова-Персидська Н. О. Хоровий концерт на Україні в XVII–XVIII ст. Київ : Музична Україна, 1978. 181 с.
2. Горяйнов Ю. С. России славу пел [Степан Дегтярьов]. Воронеж : Центр.-Чернозем. кн. изд-во, 1987. 151 с.
3. Гусарчук Т. В. Артемій Ведель // Український музичний архів : документи і мат-ли з історії укр. муз. культури. Вип. 2. Київ : Центрмузінформ, 1999. С. 69–101.
4. Гусарчук Т. В. Артемій Ведель у житті та безсмерті // Ведель А. Л. Духовні твори / упорядкування М. Гобдича і Т. Гусарчук ; муз. та заг. редакція М. Гобдича. Київ : Бібліотека хору «Київ», 2007. С. 6–15.
5. Кук В. С. Його згубили талант і рабство [Степан Дегтяревський] // Україна. 1989. № 40. С. 14–15.
6. Кутасевич А. В. Духовно-музичні твори Степана Дегтярьова у київських рукописних нотних збірках // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : наук. журн. 2016. № 4 (33). С. 4–24.
7. Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя: питання авторства творів суперечливої атрибуції : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2014. 416 с.
8. Лебедева-Емелина А. В. Русская духовная музыка эпохи классицизма (1765–1825) : каталог произведений. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 656 с.

9. Левашев Е. М. С. А. Дегтярев // История русской музыки : в 10 т. Т. 4 : 1800–1825. Москва : Музыка, 1986. С. 184–208.

10. Лисицын М. А. Предисловие // Историческая хрестоматия церковного пения под ред. свящ. М. А. Лисицына. Вып. I–VI. Санкт-Петербург : П. К. Селиверстов, Ценз. 1903. С. [I–V].

11. Лісецький С. Й. Класицизм – провідний творчий напрямок в українській музиці другої половини XVIII – початку XIX століття : монографія. Київ : Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2012. 391 с.

12. Руденко Л. Г. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. В. Івченко. Київ : НБУВ, 2013. 416 с.

13. Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург : Композитор • Санкт-Петербург, 2006. 244 с.

14. Смоленский С. В. Оратория Степана Аникиевича Дегтярева «Минин и Пожарский, или Освобождение Москвы» // Музыкальная старина. Вып. 4. Санкт-Петербург : Тов-во худож. печати, 1907. С. 67–82.

Андрей Кутасевич. Духовно-музыкальное наследие Степана Дегтярёва в прошлом и настоящем: вопросы атрибуции произведений. Осуществлён экскурс в историю бытования духовной музыки выдающегося украинского композитора второй половины XVIII – начала XIX вв. Сфокусировано внимание на обстоятельствах, усложнивших научное исследование его наследия. Очерчен круг основных рукописных источников нотного текста сочинений С. Дегтярёва. Отмечен феномен распространения его произведений в анонимном статусе. Акцентировано внимание на изменениях, которым подвергались дегтярёвские духовные концерты и богослужебные песнопения в церковно-певческом репертуаре на протяжении XIX в. Упомянуты издательства, осуществившие серии публикаций сочинений С. Дегтярёва в конце XIX – начале XX вв. Охарактеризованы особенности воссоздания его произведений в изданиях указанного времени. Отмечены случаи ошибочной атрибуции концертов мастера в нотных публикациях начала XX в. и её последствия. Упомянуты этапные историко-музыковедческие исследования творчества С. Дегтярёва. Перечис-

лены основные издания его духовных сочинений, осуществлённые в конце XX – начале XXI вв. Названы источниковедческие труды, имеющие важное значение в свете изучения наследия мастера. Указаны новейшие исследования, связанные с восстановлением авторства С. Дегтярёва в ряде произведений, ошибочно приписанных А. Веделю, и в некоторых анонимных композициях.

Ключевые слова: сочинения С. Дегтярёва, источник нотного текста, стиль, авторство, атрибуция.

Andriy Kutasevych. The Sacred Music Heritage of Stepan Degtiarev in the Past and Present: the Issues of Attribution of the Works. An excursion into the history of existence of sacred music by the outstanding Ukrainian composer of the second half of the 18th – early 19th centuries has been carried out. Close attention has been paid to the circumstances that complicated the scientific study of his legacy. The area of the main handwritten sources of music text of the works by S. Degtiarev has been outlined. The phenomenon of circulation of his compositions in the anonymous status has been noted. The changes undergone by S. Degtiarev's sacred concertos and liturgical hymns in the church singing repertoire during the 19th century have been emphasized. There have been mentioned the firms which published the series of S. Degtiarev's works in the late 19th – early 20th centuries. The peculiarities of reproduction of his compositions in the editions of the designated time have been described. The cases of false attribution of the artist's concertos in the music publications of the early 20th century, as well as its consequences, have been noted. The milestone historical and musicological studies of S. Degtiarev's work have been mentioned. The main editions of his sacred works accomplished in the late 20th – early 21st centuries have been listed. The source research works which are important in the light of study of the master's heritage have been marked. The latest investigations related to restoring S. Degtiarev's authorship of a number of works mistakenly ascribed to A. Vedel and of some anonymous compositions have been pointed out.

Key words: works by S. Degtiarev, source of music text, style, authorship, attribution.